

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

november 7 • 2020

Kungliga Myntkabinettets premonetära samling.
Dublinmynt från ovanlig myntmästare – SVEINN.
Stockholms blodbad och Kristian II:s klippingar.
Carl Hårleman och dukaterna av guld från Ädelfors.

SVERIGES MYNTBOK UTKOMMER 1/12

BESTÄLL NU!

Boken utkommer i början av december och jag räknar med stor efterfrågan!

Beställ boken redan nu så är du säker på att få ditt exemplar innan jul! Beställningarna hanteras i turordning.

Beställ direkt från min hemsida:
<https://delzanno.se/litteratur>

SVERIGES MYNTBOK

- 2 böcker om totalt ca 1.400 sidor
- 6 kg numismatiskt sprängstoff
- A4, färg
- Pris totalt 795:-
- Frakt tillkommer med 115:-

För första gången i den numismatiska historien publiceras boken över alla svenska silver och kopparmynt med värderingspriser. SVERIGES MYNTBOK 995-2022, i två delar, katalogiserar samtliga rikssvenska mynt från vikingatid, medeltid och fram till idag, mynt präglade och utgivna i Sveriges besittningar (Tyskland & Baltikum) samt Hessen-Kassel under Fredrik I:s tid (1730-1751), dessutom ett urval kungliga såväl som personmedaljer.

Roberto Delzanno

Numismatiker - Författare - 0708-865008
roberto@delzanno.se - www.delzanno.se

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

ges ut av

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

KANSLI OCH REDAKTION

Banérgatan 17 n b

11522 Stockholm

Tel. 08 - 667 55 98

info@numismatik.se

Måndagar kl. 10 - 12 och 13 - 16

Se www.numismatik.se

för info om ev. tillfälligt stängt kansli.

Plusgiro 150007 - 3

Bankgiro 219 - 0502

Svenska Handelsbanken

CHEFREDAKTÖR OCH ANSVARIG UTGIVARE

Monica Golabiewski Lannby

monica@numismatik.se

PRENUMERATION

200 SEK / år (8 nr)

Medlemmar erhåller tidningen
automatiskt.

Kom ihåg att
meddela adressändring!

SNT trycks med bidrag från
*Gunnar Ekströms stiftelse för
numismatisk forskning* samt
*Sven Svenssons stiftelse för
numismatik*.

Redaktionen ansvarar inte för ej
beställt material. Texter och bilder i
SNT lagras elektroniskt och publiceras
som pdf på föreningens hemsida.
Den som sänder manus till SNT
medger detta.

Register över alla artiklar och
notiser i SNT 1977 - 2019 finns i
sökbart pdf-format på hemsidan.

TRYCK

Pipeline Nordic AB

ISSN 0283-071X

HÖSTEN 2020

Föreningens aktiviteter

Våra medlemmar är varmt välkomna till SNF:s föreningskvällar. De är med få undantag förlagda till sista onsdagen i månaden, vår och höst. Vi ses vanligtvis i samband med föredrag, alltid med ämnet numismatik. Undantag är denna höst då Myntauktioner i Sverige håller två auktioner, nummer 34 den 12-13 september samt nummer 35 den 21-22 november 2020 med visning i våra lokaler.

1520 - STOCKHOLMS BLODBAD

Mer än åttio människor (antalet är ovisst) avrättades på Stora torget i Stockholm för femhundra år sedan, måndag och tisdag 8-9 november 1520. Avrättningarna började på måndagen vid middagstid med att biskoparna Mattias och Vincent halshöggs, efter dem femton adelsmän. Därefter hängdes borgmästaren och rådmännen. Följande dag avrättades adelsmännens tjänstefolk och andra som ansågs som medhjälpare.

Brevet här intill är skrivet av Stockholms borgmästare och råd den 28 mars 1521 och sänt till Sveriges kung Kristian II, *Et breff til wor kiereste nadige herre oc konung, högmechtig förste k C.* Stockholms borgerskap svär honom tro och lydnad och låter honom få veta att en viss "Góstaff Ericsson oc hans parti" startat "nogen opróre j Dalene". Samt lovar honom att man med "Gudz hielp" ska "besckicke of forware" hans "nades stadt Stocholm" mot upprorsmakarna.

Se vidare: stockholmskallan.stockholm.se/post/28069

Jens Christian Moesgaard beskriver i detta nummer kung Kristians danska klippingar från 1518-1522 och Gustav Erikssons efterpräglingar av dem. Hur kan man skilja dem åt? Forskning pågår.

Red./MGL

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

Adress: Banérgatan 17 n b, Stockholm. T-bana Karlaplan; buss 4, 44, 76

Kansliet är öppet: måndagar kl. 10 - 12 & 13 - 16, om stängt se www.numismatik.se

Kansliet är stängt: midsommar - 1 september; jul- och nyårshelgerna

Hemsida: www.numismatik.se

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

presenteras även på Svenska Numismatiska Föreningens hemsida
www.numismatik.se

Den tryckta tidskriften kommer ut första veckan i februari – maj, september – december.
På hemsidan kan man sedan ta del av SNT i lågupplöst pdf-format.

ANNONSPRISER

1/12 sida
47 × 50
mm
250 SEK

1/8 sida
72 × 50
mm
350 SEK

1/6 sida
47 × 105
mm
400 SEK

1/4 sida
72 × 105
mm
600 SEK

1/2 sida
151 × 105
mm
1 200 SEK

1/1 helsida
151 × 214 mm
2 000 SEK

mittuppslag
5 000 SEK

2:a & 3:e
omslagssidan
2 500 SEK

4:e omslagssidan
5 000 SEK

SNT behåller samma låga annonspriser även 2020

Annonsen på årsbasis får dessutom 20% rabatt

Annonsstopp senast den 1:a i månaden före utgivning

Radannonser: SNF-medlemmar erbjuds gratis annons med tre rader
att köpa, sälja eller byta samlarobjekt – kontakta info@numismatik.se

Annonsen som inte är förenlig med SNF:s och AINP:s etik avböjs

Innehåll SNT 7 • 2020

ARTIKLAR OCH NOTISER

	SID.
I skyggen af 500-årsjubilæet for blodbadet i Stockholm: status på forskningen i Christian II's klippinge	153–159
Framflyttad FIDEM-kongress	159
Dublinmynt från ovanlig myntmästare – SVEINN	160–161
Carl Härleman och dukaterna av guld från Ädelfors	162–163
Kungliga Myntkabinetts premonetära samling är digitaliserad	164–166
Ekonomiska museet blir en plats för ekonomiskt lärande	166

FASTA RUBRIKER

AUKTIONER & MÄSSOR.	159
PRESSKLIPP 1910.	161
LOKALA NUMISMATISKA FÖRENINGAR & MYNTKLUBBAR I SNF.	167
PRESSGRANNAR.	167
LÄSTIPS.	167
NYTT OM BÖCKER – RECENSIONER.	168
FRÅGESPALTEN.	169

OMSLAG

Ett av två stampidentiska mynt präglade i Dublin för Sigtrygg Silkesskägg (cirka 989/995–1036). Frånsidans myntmästarnamn SHRENN har i normaliserad form tolkats som SVEINN. De båda mynten kommer ur det stora fyndet från Glenfaba på Isle of Man år 2003. I bakgrunden ses del av *Castle of Fort Galway* i västra Irland, byggt 1124.

Läs mer om det ovanliga Sveinn-myntet i Bo Gunnarssons artikel på sidorna 160–161.

FOTO. BAKGRUND: MGL. MYNT: GLENFABA HD, MANX NATIONAL HERITAGE, SCBI MANX MUSEUM, DOUGLAS, BORNHOLDT COLLINS FORTHCOMING.

I skyggen af 500-årsjubilæet for blodbadet i Stockholm: status på forskningen i Christian II's klippinge

Af Jens Christian Moesgaard¹

For 500 år siden, den 8. og 9. november 1520, blev 82 mennesker henrettet på Stortorget i Stockholm. Det drejede sig om modstanderne af den danske konge Christian II (1513–1523), der netop havde erobret Sverige og få dage tidligere var blevet kronet som Sveriges konge. Christians mål var at genoprette Kalmarunionen, der i 1397 havde forenet Danmark, Norge og Sverige (inklusive Finland) under samme monark. I anden halvdel af 1400-tallet havde Sverige imidlertid i flere omgange revet sig løs fra unionen, senest i 1501.

Før Christian nåede så langt, måtte han gennem et felttog. Han havde uden resultat angrebet Sverige i 1517 og 1518. I 1520 var han tilbage, denne gang med mere held. Med Blodbadet ville Christian en gang for alle ordne problemet. Men som bekendt blev resultatet det stik modsatte: den svenske adelsmand Gustav Vasa rejste et oprør mod danskerne, og Sverige rev sig endegyldigt fri af unionen. Efterfølgende blev Christian også afsat som konge i Danmark og Norge til fordel for sin farbror, Frederik I (1523–1533).

Krig er dyrt, og det er her numismatikken kommer ind i billedet. I årene før og efter Blodbadet var det danske møntvæsen fuldstændigt påvirket af den militære situation og udgifterne til krigsførelsen, og de danske mønter blev spredt over hele Norden. Der er numismatisk set forsket en del i det, og jeg vil her forsøge at gøre status over både over forskningens stadiet lige nu og over aspekter, der kunne trænge til at blive set på.

Skillingen og klippingen

I første del af Christians regering var den dominerende mønt i Danmark skillingen. Der findes flere typer, men den almindeligste har den stående konge på forsiden og det danske våbenskjold med de tre løver på bagsiden (Galster 1972, nr. 39).

Men fra 1518 opgav man denne mønttype til fordel for klippingen, det vil sige mønter præget på en uregelmæssig nærmest firkantet blanket. Disse blanketter var hurtige at fremstille, og man kunne således sætte tempoet i møntproduktionen op. Man fortsatte med at benytte samme møntmotiv som de runde skillinge, men da klippingeblanketten var mindre end hidtidige fine runde blanketter, kom kun en del af præget med. På forsiden ses normalt kongens torso, mens hoved og fødder samt omskriften mangler. På bagsiden mangler omskriften også og man ser kun skjoldet (Galster 1972, nr. 42).

Det var imidlertid ikke kun prægeteknikk, at de nye mønter var dårligere end de gamle: lødigheden var også mindre. Ifølge møntordningen fra sommeren 1514 skulle skillingen veje 2,61 gram og have en lødighed på 37,5% (Galster 1972, s. 26), men moderne målinger synes at vise, at de runde mønter af typen med den stående konge i virkeligheden er præget med lidt lavere vægt (1,11–2,25 gram) og med meget varierende, ofte høj lødighed (26,37–84,29%) efter et mønster, der ikke er helt let at få overblik over.²

Med hensyn til klippingerne præget efter 1518 har vi lidt flere holdpunkter i de skriftlige kilder. I

Stockholms blodbad
skildrat av okänd konstnär 1524.

FOTO: WIKIPEDIA.

et brev fra Rigsrådet til møntmesteren i Malmø dateret 25. februar 1524 afsløres de hemmelige mærker, der tillod at adskille mønter af forskellig lødighed, og i det efterfølgende kongebrev angives lødighed for de forskellige udmøntninger (Tabel 1). Lødigheden var i starten 20,8% men sank løbende til omtrent det halve eller mindre. Vægten omtales ikke. De hemmelige mærker var variation i rigsvåbnets løvers tunge og hale samt korsets udformning på bagsiden. Nogle af disse varianter findes faktisk på de bevarede eksemplarer af klippingene, således som det fremgår af Schous klassiske værk fra 1926 om danske mønter fra perioden (Schou 1926, Chr II, u.å. nr. 25–31), men da mønterne er dårligt prægede, er det ofte svært at henføre et eksemplar til en entydigt bestemt variant.

Siden Schous tid har kun Hemmingsson (1973) arbejdet med varianter af klippingene. Det gjorde han ud fra den store skat fundet i Västerås i 1911 med over 1200 klippinge, og han kunne påvise efterligninger, der er præget i Sverige og sik-

kert også andetsteds. Hemmingsson kom frem til, at hvis hans inddeling af klippingene ellers er korrekt, var ikke mindre end næsten 40 % af klippingene i Västerås-skatten slet ikke danske, men svenske efterligninger! Det kunne være interessant at undersøge et større materiale for at se, om disse høje tal er specifikt for denne skat, eller om det afspejler det reelle størrelsesforhold mellem ægte danske klippinge og svenske efterligninger.

Hemmingssons påvisning af disse efterligninger bekræfter udsagn fra flere skriftlige kilder, der førhen stod uforklarede. Det drejer sig om de danske myndigheders påstand om, at uofficielle klippinge strømmede ind i Danmark i 1523–1524 fra Sverige, Norge og Tyskland. Også i det dansk-kontrollerede Stockholm var det forbudt at benytte efterligningerne (Hemmingsson 1973, s. 63 & 73, note 10; Wilcke 1950, s. 175, 177, 182). Det er nu også lettere at forstå sjældenheden af bevarede klippinge i Gustav Vasas navn trods de skriftlige kilders udsagn om udmøntning i Hedemora og Söderköping (Appelgren 1933, s. 59–60, Hemmingsson 1994). Gustav Vasa har simpelthen udmøntet underlødige efterligninger i sin modstanders navn, hvilket har bidraget til at miskreditere denne endnu mere, således som man kunne læse om i september-nummeret af SNT (Lagerqvist 2020).

Hemmingssons arbejde baserede sig imidlertid ikke på de hemmelige mærker, der er nævnt i de danske kilder citeret ovenfor, men på *udformningens af kongens hånd* på forsiden, der viste sig at være et mere anvendeligt kriterium til udskillelse af efterligninger. Der udestår stadigt at gøre en systematisk gennemgang af alle de mange nye eksemplarer fremkommet siden Schous tid for at se, om man kan etablere en sikker variantrække i en veldokumenteret kronologisk og geografisk ordning.

Analyser

XRF-analyser på Stockholms Universitet af de 12 klippinge i Kungliga Myntkabinettets samling viser stor

En rund skilling og to klippinge fra Christian II.

Kungliga Myntkabinettet.

FOTO: KENNETH JONSSON.

spredning i lødighed: 3,95–34,17 % (Eriksson 2017, s. 14–15, nr. 105–116). De højeste værdier findes på eksemplarer med løver med tunger og liljekors, der jo netop skulle være de bedste. Med forbehold for usikkerheden i denne analysemetode, der kun måler møntens overflade, er disse værdier overraskende høje. Men 10 ud af 12 har en lødighed på 19 % eller mindre, heraf 5 under 7 %, hvilket svarer bedre til det, man ud fra de skriftlige kilder ville forvente.

Vægtene er relativt høje, da mønterne er forholdsvis tykke: 1,29–2,58 gram.³ Overordnet set er klippingerne således dårligere end de runde skillingsmønter målt på sølvindhold. På den måde kunne kongen med det samme kvantum sølv slå flere mønter, og dermed tjene penge til krigsindsatsen, og det var hele formålet med udmøntningen.

Udmøntningens størrelse

Udmøntningen af klippinger var enorm. Det ved vi, fordi Malmø

møntmester Jørgen Kocks regnskab er bevaret for årene 1518–1523. Kock var lige tiltrådt i 1518, og man får næsten indtryk af, at denne driftige og initiativrige mand var blevet udvalgt netop til denne opgave.

Regnskabet giver et fascinerende detaljeret billede af leverancerne af mønter over tid, således som det er beskrevet af Galster i en artikel om Jørgen Kock (Galster 1956). Af og til angives det eksplicit, at pengene skal gå til militærudgifter: 30780 mark til rytterne i Stockholm 12. oktober 1518 og 2142 mark til drabanterne (kongens livvagt) månedsløn i slutningen af 1521. Også i andre kilder ses udbetalinger af klippinge til militære udgifter. Således fik Christian II's trofaste mand Søren Norby i maj 1522 i Stockholm udbetalt 46000 mark i klippinger til sit krigstogt til Finland. Pengene blev leveret i sække med Jørgen Kocks segl og kom sandsynligvis direkte fra mønten i Malmø (Hemmingsson 1973, s. 72 & note 13).

Der er fire regnskabsperioder, hvoraf der er udmøntningstal i de tre. Her leverede Jørgen Kock i alt 516333 mark 6 skilling, men der mangler tal for perioden 19. november 1520 til 13. december 1521. Ofte er det eksplicit specificeret i regnskabet, at det drejede sig om klippinger, nogle få gange kan man se, at det er andre mønttyper, og tit er intet angivet. I januar 1520 nævnes ”ny mønt” – det er sikkert en ny forringet udmøntning af klippinge. Højst sandsynligt var langt de fleste af de leverede mønter klippinger, som må have været producerede i over 8 millioner eksemplarer,⁴ blot i Malmø (Galster 1956). Dertil skal sikkert lægges udmøntning i København. Den nævnes i en beretning om Københavns belejring i 1523, hvor Christian II's tilhængere forsvarede byen mod Frederik I's tropper (Venge 1994, s. 67), men det kan ikke udelukkes, at der også blev præget før belejringen.

Det vides, at Jørgen Kock var i Stockholm i november 1520 og igen i foråret og sommeren året efter for at ordne finansielle affærer, og det er mere end sandsynligt, at han også

har ladet præge klippinge her – det antydes indirekte af en række kilder (Hemmingsson 1973, s. 71–73). Det drejer sig tydeligvis om en masseudmøntning til finansiering af felttoget og den efterfølgende bekæmpelse af det svenske oprør.

Kritik af klippingene

Der er bevaret en række kilder, der viser den almene utilfredshed med denne dårlige krigsmønt, både i Sverige (Hemmingsson 1973, s. 72), Danmark og Nordtyskland. Det gjorde det selvfølgelig ikke bedre, at der blev sat udenlandske efterligninger i omløb, som vi så over for.

Michael Venge mener sågar, at Frederik I's landgang på Sjælland 31. maj 1523 gik så let, fordi Christian II's landsknægte i stedet for at kæmpe var optaget af lønforhandlinger. De krævede at modtage halvdelen af månedslønnen i anden mønt end klippingene, og først efter flere dages forhandlinger accepterede de at blive betalt i klippinge for denne gang.

Venge fremdrager ligeledes et referat af en samtale mellem en lybsk sekretær og oberst Jürgen Homut fra Christian II's hær på et herberg i Roskilde i november 1523. Obersten havde fået en del af sin sold i klippinge, men gerne have dem vekslet til mere varige værdier, såsom sølv. Derfor forhørte han sig om kursen på klippingene i Lybæk. Han fik at vide, at i starten havde de første nogenlunde lodige klippinge været gangbare, men med den anden og tredje, kraftig forringede, udmøntninger, ville man ikke længere modtage nogen af dem i Lybæk, dog kunne de første accepteres til indsmeltning. Obersten kunne også fortælle, at soldaterne i København havde betalt med klippinge hos indbyggerne, så byen nu var oversvømmet med dem til stor skade og fattigdom for befolkningen (Venge 1994).

Også fra Christians modstandere var der kritik af klippingene. Poul Helgesen, den katolske gejstlige skribent, skrev i sin "Rimkrønike" om Christian: "Jeg loed oc slaa en skendelig Mynt/Som aldrig vaar før

Tre klippinge fra Københavns Museums udgravning i Ny Østergade 2019.

To af dem har hak, sandsynligvis for at gøre dem ugyldige.

Fundnummer:

KBM 4332x1606, x2192, x2329.

FOTO: KØBENHAVNS MUSEUM.

i Danmark begynt/Jeg kalledis Konning Klipping i samme stund/ For jeg fand først paa den falske fund" (citeret Galster 1972, s. 28).

Under oprøret mod Christian II i Danmark lovede Frederik I i sin foreløbige håndfæstning fra 29. marts 1523 at forbedre den danske mønt, så den bliver jævngod med den lybske – noget han i øvrigt senere fik svært ved at leve op til (Wilcke 1950, s. 174). I en deklaration til Fynboerne, nævnte Frederik ligeledes de skændige klippinge, der ikke duer til handel, hverken indenlands eller udenlands (Galster 1956, s. 24).

I en række forordninger i løbet af sommeren 1523 bestemtes det, at klippingene skulle inddrages til deres reelle værdi, det vil sige 5 eller 6 mark (80 eller 96 skilling) til en gylden, der var den (stort set) værdifaste, internationalt godkendte standardmønt. Efter 1. september ville klippingene ikke længere være gangbare (Galster 1956, s. 26; Wilcke 1950, s. 174ff). I Christian II's møntforordning fra 1514, altså før udmøntningen af klippinge, gik der ellers 24 skilling eller 1,5 mark på gylde (Galster 1972, s. 26). Folk havde jo modtaget klippingene til en højere kurs og ville derfor tabe meget på den nye kurs, så

der var meget stor uro blandt bønder og borgere. Enden blev, at Frederik i september måtte acceptere, at klippingene i første omgang gik til 4 hvide. Hviden gjaldt traditionelt 4 penninge eller $\frac{1}{3}$ skilling, men dens kurs havde varieret under de ustabile møntforhold. I juli 1523 sattes nye hvide (midlertigt) til 3 penninge eller $\frac{1}{4}$ skilling. Klippingene beholdt således deres kurs på en skilling (Galster 1956, s. 26; Wilcke 1950, s. 174–180).⁵

Inddragelse af klippingene

Endeligt i februar 1524 havde kong Frederik et fast greb om magten, og nu lykkedes det at forordne inddragelse af klippingene. De bedste skulle ommøntes til 14-penninge og de næstbedste til søslinge (6 penninge = $\frac{1}{2}$ skilling). De tredjedeste skulle i første omgang ommøntes til en hvid (4 penninge), hvilket hurtigt blev ændret til 3 penning. De dårligste sattes først til 3 penninge og siden til 1 penning. Undtagen for den bedste gruppe var det jo langt under deres oprindelige kurs på 1 skilling = 12 penninge. De udenlandske efterligninger skulle tages til metalværdi (Wilcke 1950, s. 180–183; Galster 1972, s. 30).

Der var møntsmedjer i alle dele af riget til at tage sig af det kæmpestore arbejde: Ribe og Ålborg i Jylland, København på Sjælland, Landskrone og Malmø i Skåne og Ronneby i Blekinge. Især søslingen er meget almindelig i vore dage, hvilket indikerer, at ommøntningen blev gennemført effektivt (Jensen og Skjoldager 2010). Frederik I's 14-penninge og hvide er mere sjældne, og hverken 3- eller 1-penninge kendes i dag. Man kan forestille sig, at i praksis er de dårlige klippinge måske bare blevet smeltet for at uddrage den smule sølv, der var i dem, som så kunne indgå i legeringen til søslingeprægningen.

Danske fund

Et nyligt fund i København bringer os tæt på inddragelsen af klippingerne. Forud for et nybyggeri på hjørnet af Ny Østergade og Store Regnegade foretog Københavns Museum en

større udgravning i 2019 (sagsnummer KBM 4332). Under udgravningen afsøgte arkæolog Severin Tobias Mortensen systematisk feltet med metaldetektor. Resultatet blev et betydeligt større og mere varieret fundmateriale – heriblandt mønter – end man normalt ser ved tilsvarende udgravninger. Det dukkede blandt andet tre klippinge op, hvoraf to er forsynet med tydelige hak (fundnummer x1606, x2192, x2329). Kan de være blevet hakket for at gøre dem ugyldige? Enten fordi de er blevet spottet som udenlandske efterligninger, eller er det sket i forbindelse med inddragningen i 1524? Vi ved det ikke, men tanken er spændende. Udgravningen er endnu ikke færdigbearbejdet, men museumsinspektør Morten Steineke, Københavns Bymuseum, har venligst meddelt mig, at mønterne sandsynligvis kommer fra kontekster, som skal tolkes i sammenhæng med vedligehold af byens befæstningsvold under første halvdel af 1500-tallet.

Fundstedet ligger lige ved siden af Sankt Klara Kloster, der i 1500- og 1600-tallet fungerede som møntsmedje. Fundet af klippingene har dog nok ikke noget med det at gøre, da klostret først blev omdannet til møntmedje efter Reformationen i 1536, og da var klippingene efter alt at dømme allerede forsvundet fra omløbet, som vi skal se om lidt. På Frederik I's tid lå møntsmedje i København i Vingården, under det nuværende Magasin du Nord ved Kongens Nytorv (Galster 1961).

Christian II's klippinge skulle altså inddrages fra omløbet i Danmark, og møntfundene tyder på, at det også rent faktisk skete. I en artikel, der er blevet et klassisk metodisk lærestykke, analyserede Keld Grinder-Hansen i 1994 den hurtige og effektive inddragelse af klippingene. I al sin enkelthed fremhæver Grinder-Hansen, at der til trods for de enorme udmøntninger på daværende tidspunkt kun var kendt 30 enkeltfund af klippinge i det nuværende Danmark (Skåneland og Sydslesvig er således ikke blevet undersøgt), og at de glim-

rer ved deres næsten fuldstændige fravær i skattefundene – der var et enkelt eksemplar i den jyske Gravholm-skat. Dette meget lille antal kan kun forklares ved, at klippingene var i brug i meget kort tid, ellers ville der være tabt mange flere. Og dermed kan man med Grinder-Hansen konkludere, at inddragningen af klippingene i Danmark var en succes. Der var dog måske én undtagelse. Fra den lille Østersø-ø Bornholm var der hele 7 eksemplarer. Den manglende inddragelse af mønterne på Bornholm skyldes sandsynligvis, at lybækkerne holdt øen som pant fra 1525, hvorfor de danske møntregulativer ikke nødvendigvis blev fulgt (Grinder-Hansen 1994).

Et hurtigt tjek i Den kongelige Mønt- og Medaillesamlings database viser, at der siden Grinder-Hansens artikel er kommet 280 eksemplarer som fund i Danmark – samt, meget interessant to eksemplarer af Gustav Vasas klipping i eget navn af typen Ahlström 3 (inventarnummer FP 10577.16 og 11518.54). Denne tidobling af materialet skal dog ses på baggrund af den generelle eksplosion af fundantal i Danmark takket være metaldetektoren.

For alle andre mønttyper gælder også, at antallet af fund er steget kraftigt. Således er der til sammenligning i de sidste 50 år registreret 5374 kobbersterlinge – Erik af Pommerns underlødige mønt præget i 1420'erne og 1430'erne – i Møntsamlingens database over fund (Horsnæs 2020). Grinder-Hansens konklusion om begrænset omløb trods stor produktion holder derfor stadigt. Det samme gør hans observation om den uforholdsmæssigt store andel af fund på Bornholm: der er 55 stykker herfra i det nye materiale (se ligeledes Märcher 2018, s. 462–467).

Det skal understreges, at jeg ikke selv har gennemgået fundene gjort i Danmark i detaljer. Muligvis er det ikke alle enkeltfund, da der kan gemme sig et par tabte punge blandt fundene. Der er i alt fald flere fundsteder, der har leveret flere eksemplarer. I mange tilfælde har detektorbrugere

faktisk registreret fundstedet for hver enkelt mønt med GPS, hvilket gør det muligt at tjekke, om klippingene er fundet samlet eller spredt ud over hele marken. Det vil dog kræve en nærmere undersøgelse af hver plads for at udrede dette i detaljer, og det er allerede nu klart, at flertallet må være enkeltfund.

Norske fund

Grinder-Hansens artikel inspirerede Svein Gullbekk til at se på de norske fund. Hans artikel fra 1995 opregner 58 eksemplarer fundet i Norge, der jo på dette tidspunkt benyttede dansk mønt eller norsk mønt efter dansk møntregning. 16 er fra et skattefund, og hovedparten af resten er kirkegulvsfund. Dette beskedne antal syntes på det daværende kildegrundlag at bekræfte inddragelsens effektivitet også for Norges vedkommende (Gullbekk 1995).

Der er mig bekendt ikke foretaget nogen fuldstændig opgørelse over, hvor mange klippinge der er fundet i Norge siden Gullbekks artikel. På grundlag af fundregistreringen på Kulturhistorisk Museum, Oslo, har Michael Märcher imidlertid publiceret en liste over sydnorske fundmønter præget i de 70 år mellem 1481 og 1550, der ikke er fra kirker eller større udgravninger. Fra 1964 til 2011 blev der fundet 38 mønter, heraf 7 klippinge. Fra 2012 til maj 2017, det vil sige efter, at metaldetektorfund blev almindeligere i Norge, blev det registreret 53 mønter. Det bemærkelsesværdige er, at heraf var der ikke mindre end 30 klippinge. Inddragelsen af klippingen var måske alligevel ikke så effektiv i Norge (Märcher 2018, s. 454–457).

Svenske fund

Sverige, som også omfattede Finland, havde i modsætning til Norge sit eget møntsystem, også under unionskongerne. Det var baseret på regning i penning, örtug, øre, mark i modsætning til Danmarks penning, skilling, mark. Svenske mønter var de almindeligste i omløb, men også andre mønter blev benyttet (Jonsson 2003,

2019). Som Sarah Eriksson baseret på sin studenteropsats fra Stockholms Universitet viser, blev danske mønter også i et vist omfang benyttet. Her står Christian II's klippinge ud som en af de talrigeste mønttyper med 149 eksemplarer ud af 536 danske mønter fra perioden 1448–1523 i Sverige minus Skåneland, Gotland og de gamle norske landskaber Bohuslen, Herjedalen og Jemtland (Eriksson 2013, s. 8–9, 12, 14, fig. 13, 19).⁶ Klippingens dominans bliver så meget desto mere markant, når man tager i betragtning, at den kronologisk kun dækker de sidste 5 år af det trekvarte århundrede, som Eriksson behandler.

Hele 59 af klippingene stammer fra Alvastra kloster i Östergötland. Eriksson tolkning er, at klostret brændte inde klippingene, da de efter ugyldiggørelsen i Danmark var blevet værdiløse. Det er meget sandsynligt, da de 149 fund i Sverige tyder på, at denne mønttypes cirkulation i Sverige var mere intens end i Danmark. Ganske vist kendes der over 300 fund i Danmark, men det skal ses på baggrund af, at privat detektorbrug er lovlig i Danmark i modsætning til i Sverige, hvilket som allerede nævnt har ført til en eksplosion i fundantallet, som gør, at man ikke kan sammenligne tallene en til en. Man kunne måske nøjes med at se på fund i kirkerne for at have et sammenligneligt materiale, men det har der ikke været muligt for nærværende artikel.

Man kan forestille sig, at der mange klippinge var kommet til Sverige med de danske landsknægte, der havde fået dem som sold. Imidlertid giver Erikssons spredningskort over fundene ikke umiddelbart støtte til den forklaring, idet fundstederne ikke svarer til hærens bevægelser. Men de skriftlige kilder refereret ovenfor viser jo også, at klippingen blev efterlignet af Gustav Vasa i Sverige, samt at den sandsynligvis også blev præget af Christian selv i Stockholm. Det må jo have fremmet dens udbredelse i Sverige via et antal forskellige kanaler, selv om Eriksson fremhæver fundfattigheden i Stockholm. Måske ville et nærstudie af varianterne fra svenske

Seks søslinge fra Frederik I's ommøntning af klippingene fra 1524 og de følgende år. Møntsteder Malmö, Landskrone, Ronneby, København, Ribe, Aalborg. Nationalmuseet, København.

FOTO: NIELS JØRGEN JENSEN OG MOGENS SKJOLDAGER.

fund sammenlignet med danske fund kunne afsløre, om der er forskelle i oprindelsen af klippingene i de danske og de svenske fund.

Eriksson behandler de enkeltfundne mønter, men som vi så ovenfor, bestod også Vesterås-skatten fra 1911 næsten udelukkende af klippinge (Hemmingsson 1973). I 1972 fandtes endnu et stort skattefund i Västerås, denne gang med 16231 mønter, heraf

to Christian II-klippinge (Jonsson 2003). Derudover optræder klippingen – på samme måde som vi så i Danmark og Norge – ikke i skattefund fra Sverige (Jonsson 2019). Disse dårlige mønter har ikke egentlig sig til opsparing, og man har, som eksemplet med oberst Jürgen Homut omtalt ovenfor, forsøgt at komme af med dem. Slutteligt skal nævnes, at også på Gotland findes klippingen (Moesgaard 1987, s. 139; Fridh 2014, s. 26–27; Kilger & Elfver 2014, s. 81, nr. 54–60).

Finske fund

De finske fund udgør et interessant materiale. Her er registreringen af metaldetektorfund først taget fart inden for de allerseneeste år, det vil sige lang tid efter Danmark. Hvis man ser på fund gjort uden metaldetektoren, er der stort set ingen klippinge overhovedet (Ernsten 2019, s. 211–212), men blandt detektorfundene udgør de den absolut dominerende gruppe: ikke mindre end 96 stykker ud af 135 mønter fra hele perioden 1200–1560 (s. 182, 184–185, 187)! Klippingen har altså cirkuleret i stort tal i Finland også. Som vi så ovenfor, kom de til landet med Søren Norby og hans krigsfolk i 1522 (Hemmingsson 1973, s. 72), og der er muligvis også sket andre tilførsler, som ikke har sat sig spor i kilderne.

Udbredelse

Det fremgår af de foregående sider, at man ikke umiddelbart kan sammenligne fundantallene mellem de nordiske lande. Især den forskelligartede lovgivning og praksis med hensyn til metaldetektorfund mellem landene umuliggør at sammenligne en til en. Samtidigt viser de danske og de finske fund, at antallet af fund er en dynamisk størrelse, der kan ændre sig dramatisk inden for kort tid.

I Norge og Sverige er rigtigt mange fund fra kirkerne, mens de danske detektorfund (og også inden for de sidste år de norske) i stor udstrækning er fra marker, der sikkert afspejler almindeligt møntomløb i landbosamfundet. Det ville ganske givet være yderst lærerigt at sammenligne

tallene kritisk mellem de fire lande i lyset af disse forhold, så vi kan se, hvad metaldetektoren og forskellige registreringstraditioner betyder for materialets beskaffenhed. Dermed ville vi bedre kunne bedømme, hvad der er reelle forskelle, der afspejler fortidens forhold, og hvad der skyldes faktorer i nutidens forvaltning af fundene. Det ville også være interessant at undersøge deres udbredelse i Nordtyskland.

I mellemtiden må vi nøjes med at konstatere, at inddragningen af de dårlige klippinge tilsyneladende var meget effektiv i Danmark (uden Bornholm), mens de sandsynligvis cirkulerede i længere tid i Sverige og Finland samt på Bornholm (og muligvis også i Norge), hvor den danske konges påbud om inddragelse ikke gjaldt.

Noter

¹ Jeg vil gerne takke Kenneth Jonsson for konstruktiv og berigende diskussion om emnet.

² Se Galster 1972, s. 54, destruktiv kemisk analyse, og Eriksson 2017, s. 12–14 & appendix, nr. 85–95, 102–104, XRF-analyse, som dog kun måler overfladen af mønten, der ikke nødvendigvis er repræsentativ for hele mønten. Erikssons tal viser, at mønterne uden årstal har lavere lodighed (26,37–32,94 %) end dem med årstal (39,71–84,29 %), men Galster citerer høje lodigheder på 33,0 og 42,6–44,2 % for eksemplarer uden år.

³ Museumseksemplarer: 1,29, 1,83–2,58 g, Eriksson 2017, nr. 105–116; udgravningseksemplarer: 1,44–2,45 g, Kilger og Elfver 2014, s. 81, nr. 54–60.

⁴ Hvis man regner med, at klippingen blev udgivet til en pålydende værdi på 1 skilling. Der gik normalt 16 skilling på en mark, og 12 penninge på en skilling i Danmark. I Sverige gik klippingene til 18 penninge.

⁵ Kursforholdene mellem de forskellige danske mønttyper og forholdet til lybsk mønt i slutningen af Christian II's og begyndelsen af Frederik I's regering er komplicerede. Den mest komplette gennemgang findes i Wilcke 1950, lidt mere summarisk i Galster 1956 og 1972. Der udestår stadig forhold at udrede.

⁶ Der er kommet nye fund siden Erikssons arbejde, ligesom der er ældre fundkomplekser, som ikke var færdigregistrerede eller som var utilgængelige. Det reelle tal er derfor højere.

⁷ Fundsted for mønt nr. 26 ved fejl angivet som Nørre Felding Kirke. Skal være Skelagervej, Hasseris ved Aalborg.

Litteratur

Ahlström, Bjarne, Almer, Yngve, Hemmingsson, Bengt: *Sveriges Mynt 1521–1977*. Stockholm 1976.

Appelgren, T. G.: *Gustav Vasas Mynt*. Stockholm 1933.

Ehrnsten, Frida: *Pengar för gemene man? Det medeltida myntbruket i Finland*. Helsingfors 2019.

Eriksson, Sarah: "Spridningen av danska mynt 1448–1523 i svenska fynd", *Myntstudier* 2013:1, s. 1–23 (<https://www.archaeology.su.se/numismatiska-forskningsgruppen/nfg-s-publikationer/tidskriften-myntstudier>).

— "Haltanalyser av danska mynt 1448–1523", *Metallanalyser av mynt* 2017:1 (<https://www.archaeology.su.se/numismatiska-forskningsgruppen/nfg-s-publikationer/metallanalyser-av-mynt>).

Fridh, Susanne: "Mynt 1150–1699 i lösfynd och hopade fynd på Gotland", *Myntstudier* 2014:1, s. 1–39 (<https://www.archaeology.su.se/numismatiska-forskningsgruppen/nfg-s-publikationer/tidskriften-myntstudier>).

Galster, Georg: "Jørgen Kock som møntmester", *Malmö Fornminnesförenings Årsskrift* 1956, s. 7–41.

— "Københavns ældste Mønt", *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, 1961:4, s. 72–77.

— *Unionstidens udmøntninger*. København 1972.

Grinder-Hansen, Keld: "Christian II's klippinge – en studie i en effektiv møntinddragelse", *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, 1994:4, s. 70–73.⁷

Gullbekk, Svein: "Christian II's klippinger i norske kirkefunn – et tillegg til "en studie i en effektiv møntinddragelse"", *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, 1995:8, s. 133–134.

Hemmingsson, Bengt: "Ett klippingfynd från Västerås", *Numismatiska Meddelanden* 31, 1973, s. 61–74.

— Gustav Vasa som myntförfalskare, *Mynttidningen* 1994:1.

Horsnæs, Helle: "De mange små kobbersterlinge", *Fund og Fortid*, 2020:2, s. 27–30.

Table 1: Hemmelige mærker og lodighed for de fire udmøntninger af klippinge

Udmøntning	Forside, rigsæblet	Bagside, løvernes mund	Bagside, løvernes hale	Bagside, kors	Lodighed
1	–	Med udrakt tunge	Med duske	Liljer på korsarmender	20,8 %
2	–	Uden tunge	Uden duske	Simpel, dobbeltlinjet	13,5 %
3	"med tre ruder i"	–	–	Simpel, dobbeltlinjet med en cirkel	–
4	Med kløverblad	Uden tunge	–	Simpel, enkeltlinjet	Mindre end 12,5 %

Kilde: Brev fra Rigsrådet af 25. februar 1524 og efterfølgende kongebrev, citeret af Galster 1956 & 1972, s. 29–30.

Jensen, Niels Jørgen og Skjoldager, Mogens: *Frederik 1.s søslinge*. København 2010.

Jonsson, Kenneth: "Kråkvilan – en skatt med rara mynt från Sturetiden", *Myntstudier* 2003:1, s. 9–12.

— "Skatten från Sysslomansgården i Uppsala 1775 och myntcirkulationen under Gustav Vasa", *Samlad Glädje* 2019. *Numismatiska Klubben i Uppsala* 1969-2019, Uppsala 2019, s. 167–177.

Kilger, Christoph & Elfver, Frédéric: "Myntfynden från Västergarn", *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 2014:3, s. 73–82.

Lagerqvist, Lars O.: "Gustav Eriksson (Vasa) och Hedemora Myntverk", *Svensk Numismatisk Tidskrift* 2020:5, s. 105–109.

Moesgaard, Jens Christian: "Kirkegulvs-mønter fra Gotland", *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, 1987:6, s. 134–141.

Märcher, Michael: "Et differentieret møntvæsen ca. 1480–1550", Helle Horsnæs, Jens Christian Moesgaard, Michael Märcher, *Denar til daler*. *Danmarks mønthistorie indtil 1550*, København, 2018, s. 426–495 (<https://www.nationalbanken.dk/da/publikationer/jubilaumsboeger/Sider/%E2%80%8BDenar-til-daler-.aspx>).

Schou, Hans Henrik: *Beskrivelse af danske og norske Mønter 1448–1814 og danske Mønter 1815–1923*. København 1926.

Venge, Mikael: "Oberstens møntproblemer og Christian II's Klippinge", *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 1994:4, s. 67–69.

Wilcke, Julius: *Renæssancens mønt- og pengeforhold 1481–1588*. København 1950.

FRAMFLYTTAD FIDEM-KONGRESS

I december 2021 kommer FIDEM:s XXXVI Kongress att hållas i Japan

Kongressen var ursprungligen planerad till oktober 2020 men skjuts upp på grund av Covid-19. Den förra internationella kongressen för konstmedaljer hölls i Ottawa i Kanada år 2018.

Toshiaki Yamada och Masaharu Kakitsubo arbetar för fullt med planerandet av kongress och utställning. Själva kongressen hålls 1–4 december 2021 på Hotel Gajoen Tokyo.

Utställningen pågår 2–16 december 2021 i Hyakudan Kaidan, Tokyo. 880 medaljer från cirka 45 länder kommer att visas på utställningen. Från Sverige är nio konstnärer representerade med femton medaljer.

Gustav Wirsén Hedengren har fått ungdomsstipendiet, som Universitetet i Bergen generöst delar ut till ett antal lovande internationella studenter som deltar i FIDEM.

FIDEM

International Art Medal Federation Fédération Internationale de la Médaille d'Art. Philip Attwood, som varit ansvarig för British Museums avdelning för mynt och medaljer i 41 år är ordförande för FIDEM och Marie-Astrid Voisin Pelsdonk är dess ständiga sekreterare och även ansvarig för hemsidan.

Närmare information om kongressen kan man dels finna på FIDEM:s hemsida: <https://www.fidem-medals.org> och på FIDEM XXXVI kongressida: <http://fidem2020.tokyo/>

Kerstin Östberg

Strandbergs Mynthandel & Aktiesamlaren AB

Värderar, köper och säljer mynt, ordnar, medaljer, aktiebrev, sedlar, äldre handlingar m.m.

www.strandbergs-mynt.se

Hantverkargatan 36
112 21 Stockholm

Tel. 08 – 611 01 10

AUKTIONER & MÄSSOR

14/11	Myntauktion, Myntkompaniet, Stockholm
21-22/11	MISAB, auktion 35, Hotell Sheraton, Stockholm
29/11	Mynt- och frimärksauktion, Frimärkshuset, Stockholm
12/12	Auktion, Holmasto mynthandel, Helsingfors
27-28/3-21	MISAB, auktion 36, Hotell Sheraton, Stockholm
24/4-21	<i>Preliminärt</i> . Myntmässa, Frimynt, Helsingborg.

Se mer här: ingemars.se/agenda

Dublinmynt från ovanlig myntmästare – SVEINN

Av Bo Gunnarsson

Vid Frimynt, den årliga höjdpunkten för myntsamlare, blev jag förra året presenterad ett irländskt vikingatida mynt av en samlarkollega. Myntet var präglat i Dublin i Sigtrygg Silkesskäggs (cirka 989/995–1036) namn och av en typ som efterliknar Long Cross från den engelske kungen Aethelred (978–1016). På frånsidan läste jag +SHRENN MO DYFLI.

Myntmästarnamnet *Shrenn* lät obekant och jag kunde inte minnas att jag hade det sett tidigare. Det i särklass vanligaste myntmästarnamnet på de irländska mynten är *Færemin*. I den omfattande serien *Sylloge of Coins of the British Isles* (SCBI), som beskriver mynt från de brittiska öarna i olika museer, finns två publicerade volymer med irländska mynt. Den första med rubriken *The Hiberno-Norse Coins in the British Museum* författad av M. Dolley gavs ut 1966 (SCBI 8). Dolley gjorde under arbetet med volymen en indelning av de irländska mynten i åtta faser över perioden cirka 995–1150 som kan ses i den förenklade tabellen:

Fas I	ca 995–ca 1020
Fas II	ca 1015–ca 1035
Fas III	ca 1035–ca 1055
Fas IV–VII	ca 1055–ca 1150

De två första faserna omfattar mynt som är lika sina engelska förebilder och med läsbara inskrifter. Fas III är en uniform grupp med en karaktäristisk handliknande symbol i en eller två av frånsidans korsvinklar. Från fas IV försämras myntens utförande alltmer till att slutligen i fas VII bli halv-

Det privatägda myntet, vikt 1,13 g. Skala 1,5:1.

FOTO: BO GUNNARSSON.

De två mycket välbevarade, stampidentiska mynten från Glenfaba-fyndet 1,19 g respektive 1,29 g. Skala 1,5:1.

FOTO: GLENFABA HD. (149 AND 179), MANX NATIONAL HERITAGE, SCBI MANX MUSEUM, DOUGLAS, BORNHOLDT COLLINS FORTHCOMING.

brakteat- och brakteatpräglingar. Det aktuella myntet, med ett kors bakom kungabildens nacke och med punkter i korsvinklarna på frånsidan, tillhör fas II cirka 1015–1035.

Den andra SCBI-volymen med irländska mynt publicerades 1975 av G. Galster i samarbete med M. Dolley och J. Steen Jensen. Volymen, som är nummer 22 i serien, omfattar mynten i Den kgl Mønt- og Medaillesamling i

Köpenhamn. Dessutom ingår ett antal irländska mynt i B. E. Hildebrands systematiska samling på Kungliga Myntkabinettet i Stockholm. Men varken i SCBI-volymer eller hos Hildebrand kunde jag hitta något mynt med myntmästaren Shrenn.

Irländska mynt är förhållandevis ovanliga i handeln även om det förekommit ett visst utbud på en del auktioner. En av dessa, som

måste betraktas som exceptionell, var Künker auktion 228 i mars 2013 då en specialsamling på mer än 200 irländska mynt från perioden cirka 995–1150 gick under klubban. Inte heller här fanns något mynt med myntmästarnamnet. I en publikation från *National Museum of Ireland, The Earliest Irish Coinage*, nämns myntmästarnamnet *Stireirn* (O'Sullivan, 1981). Möjligtvis kan detta vara samma myntmästare men med en annan stavning. Både bild och närmare uppgifter om myntet saknas, så tyvärr går det inte att göra någon detaljerad analys för att utröna om det kan finnas likheter med det privatägda myntet.

Mitt nästa steg blev att kontakta Kristin Bornholdt Collins i USA som arbetar med två kommande volymer i SCBI-serien, som också dessa kommer att omfatta irländska mynt.¹ Svaret på min fråga kom snabbt och det visade sig att i det stora fyndet från Glenfaba på Isle of Man, som hittades våren 2003, ingick två stampidentiska mynt med myntmästarnamnet Shrenn. I fyndet ingick totalt 464 mynt, samtliga fantastiskt välbevarade som om de kom direkt från myntverkstaden. Av dessa var 326 irländska, varav 20 från fas I och 306 från fas II.

När jag granskade bilderna visade det sig att fränsidorna på de tre mynten var slagna med samma stamp, medan åtsidan på det privatägda myntet och de från fyndet skiljde sig åt.

Myntmästarnamnet

Namnen som de återges på de vikingatida mynten kan variera stort i sin stavning. Som exempel kan man ta den irländske myntmästaren Færemmin som bland annat förekommer med stavningarna: FÆREMIN, FÆREMAN, FÆREM, FÆNME, FIERMIN som några av många exempel, men dessutom mer korrupta såsom IIDREMIN, NDREMIN, NDREN (stavningarna är från Hildebrand, 1881). Variationerna har flera orsaker, dels beroende på att man förkortat namnen så att de skall få plats när stampen graverats, dels på felpunsningar, stavfel men

också på grund av mindre skrivkunniga stamprörare.

För att råda bot på variationerna brukar en så kallad normaliserad stavning av namnet användas i många sammanhang. En omfattande katalog över normaliserade namn med koppling till myntorter och regenter publicerades av Kenneth Jonsson och Gay van der Meer i *Numismatiska Meddelanden* nr 35 (Jonsson & van der Meer, 1990). I fallet Færemmin, med dess många stavningsvariationer, är den normaliserade stavningen Fermann.

När det gäller det gäller Shrenn så har jag inte noterat någon liknande stavning. Jag kontaktade Kenneth Jonsson och efter diskussionen som följde blev konklusionen att det normaliserade namnet mycket väl kan vara *Sveinn*. Stavningen SHRENN kan troligtvis härledas från SHPENN där bokstaven P är den på de vikingatida mynten vanligen förekommande formen för W. Namnet skulle då bli *Shwenn* och i sin normaliserade form *Sveinn*.

Jag får tacka Kristin Bornholdt Collins och Manx National Heritage för informationen och fotografierna på mynten från Glenfaba och samtidigt gratulera samlarkollegan i södra Sverige till ett riktigt trevligt mynt med det ovanliga myntmästarnamnet!

Not

¹ *Dublin, Hiberno-Norse, Anglo-Saxon, and other Viking-Age coins samt Isle of Man Anglo-Saxon, Norman and Hiberno-Norse.*

Litteratur

Bornholdt Collins, Fox & Graham-Campell. (2014). *The 2003 Glenfaba Hoard* (c. 1030), Isle of Man. i R. Naismith, M. Allen, & E. Screen (Red.), *Early Medieval Monetary History. Studies in Memory of Mark Blackburn* (ss. 471–514).

Hildebrand, B. E. (1881). *Anglosachsiska mynt i Svenska Kongliga Myntkabinettet funna i Sveriges jord*. Stockholm.

Jonsson, K. & van der Meer, G. (1990). *Mints and Moneyers* c. 973–1066. i K.

Jonsson (Red.), *Studies in Late Anglo-Saxon Coinage* (ss. 47–136). Stockholm.

O'Sullivan, W. (1981). *The Earliest Irish Coinage*. Dublin: National Museum of Ireland.

SCBI 8. *British Museum. Hiberno-Norse Coins*, av R. H. M. Dolley, 1966.

SCBI 22. *Royal Collection, Copenhagen. Part V. Hiberno-Norse and Anglo-Irish Coins*, av G. Galster tillsammans med M. Dolley och J. Steen Jensen, 1975.

Künker auktion 228, 12./13. März 2013, *Spezialsammlung Irland*, s. 65–87.

PRESSKLIPP 1910

Sven Kulle

50 år fyller fredagen den 13 dennes [maj] den framstående medalj- och myntgravören Sven Servatius Kulle.

Kulle är född i Lund och broder till den för några år sedan afldne framstående genremålaren Axel Kulle. Han tillhör sålunda den bekanta Lunda-släkten Kulle, hvilken skänkt vårt land en hel rad af utmärckta konstnärer.

Efter att 1876–87 ha varit elev vid Tekniska skolan och af professor A. Lindberg, begaf han sig till Paris, där han intill 1892 utbildade sig under ledning af Paulin Tasset och Gauthier.

K. har utfört en mängd arbeten i sin konstart, bland hvilka må nämnas "Genoveva" (1890), "Ars longa, vita brevis" (1892), "Sport velocipédique" (1893), vinutställningen i Bordeaux (1895), äfvensom porträttmedaljonger, däribland af A. le Grand aîné samt af hr och fru Fürstenberg. Särskildt såsom myntgravör har han haft beställningar från skilda håll, såsom Monaco, Abessinien, Guatemala och franska kolonierna.

Kulle är sedan flera år, tillbaka bosatt i Paris.

***

Gravören Sven Kulle, hvilkens 50-årsdag för några dagar sedan i tidningen omtalades, är numera bosatt i Stockholm, ej Paris, såsom af misstag vid samma tillfälle uppgafs.

Ur Wedbergs klippsamling
i maj 1910

Carl Hårleman och dukaterna av guld från Ädelfors

Av Bengt Hemmingsson

År 1738 upptäcktes guldfyndigheterna vid Ädelfors, ett par mil från Vetlanda i Småland. Tre år senare hade man utvunnit en liten mängd guld, som skulle omvandlas till en- och halvdukater vid myntverket i Stockholm. Myntgravören Daniel Fehrman fick av Kammarkollegiet uppdraget att göra ett förslag till hur dessa dukater skulle se ut; man ville nämligen ”genom något besynnerligt tecken” markera att de var gjorda av svenskt guld. Det var ju första gången som man skulle prägla mynt av guld som var utvunnet här i landet.¹

Fehrman höll sig till det grundutförande som dukaterna slagits efter sedan 1734, nämligen en krönt och inramad sköld med lilla riksvapnet, nedtill försedd med två lagerkvistar. Han lade till en strålände nordstjärna mellan kronan och skölden samt en liten vapensköld med det småländska lejonet nedtill; den sistnämnda fick markera guldets ursprung.

1741 års en- och halvdukater såldes av myntverket till samlare och andra intresserade för dubbla nominella värdet.² Det följande året gjordes ingen leverans av guld till Myntet, men när man år 1743 skulle prägla ädelforsdukater igen, så ansåg riksrådet att man borde göra en åtskillnad mellan ”de första af detta Wårks Guld slagna Ducater, och dem som nu och än vidare deraf komma att slås”, som det uttrycktes i ett protokollsutdrag från råds-kammaren den 28 juli 1743.³ I riksrådet satt åtminstone två ivriga myntsamlare vid denna tid, nämligen Carl Gustaf Tessin (vars samling såldes till drottning Lovisa Ulrika 1746)

Carl Hårleman (1700–1753).
Målning av Olof Arenius (1700–1766).

FOTO: NATIONALMUSEUM.

och Carl Didric Ehrenpreus (samlingen förvärvat av Uppsala universitet), vilka förmodligen deltog i diskussionerna med stort intresse.

Assessor Lars Benzeltiern, som representerade Bergskollegium, lovade att efterkomma riksrådets önskemål. Och den 26 oktober infann sig ingen mindre än överintendenten över Kungl. Maj:ts slott och trädgårdar, Carl Hårleman, i Kammarkollegiet och uppvisade ”den av honom förbättrade ritningen til Stämpelen för de Ducater” som skulle slås av det småländska guldets. Kammarråden granskade utkastet och begärde att Hårleman skulle presentera det i riksrådet för godkännande, vilket han lovade.⁴ Den 31 oktober återkom Hårleman och berättade att han uppvisat förslaget i riksrådet och att ”Rådet samma Ritning approberat”. Han hade redan avlevererat den till Fehrman som mall för stamparnas förfärdigande.⁵

Carl Hårleman (1700–1753) var en av de mest framstående arkitekterna i Sverige under 1700-talet. Han ritade även inredningar; ”Hårlemans ande svävar över rokokotidens svenska konsthantverk”, som en av hans levnadstecknare uttrycker det.⁶ Vi vet sedan tidigare att han också var inblandad vid tillkomsten av de svenska ordnarna år 1748, då han bland annat fick i uppdrag att komponera ordensdekorationerna.

Till hans närmaste vänkrets hörde också den skicklige mynt- och medaljgravören Johann Carl Hedlinger. De träffades när Hårleman vistades i Rom år 1726; under hösten anlände Hedlinger dit och det blev inledningen till en vänskap som varade livet ut. Hårleman intervenerade till sin väns fördel flera gånger när hans ställning hotades.⁷

Att Hårleman också ritat förlage-teckningar till mynt är dock inte känt sedan tidigare. Hårlemans inblandning förklarar också varför smålandsdukaterna från 1743 avviker så betydligt från de övriga guldmynnten. Hårleman ritade en enkel krönt glob med det lilla riksvapnet; den vilar på ett fundament varpå den småländska vapenskölden fästs tillsammans med två lagerkvistar. Vapengloben återkommer även i andra sammanhang där Hårleman stått för utformningen. Utkastet föll som sagt kungen och riksrådet i smaken; den 10 november infann sig Hårleman i Kammarkollegiet igen, då han ”inlevererade et aftryck till de Ducater, som komma att slås af det ifrån Småland inkomna Guldet”.⁸ Förmodligen rörde det sig om ett provavslag (i tenn?) av de färdiga stamparna.

Fransidor till dukater av guld från Ädelfors från 1741, 1743, 1747 och 1750. Diameter 22 mm.

FOTO: GABRIEL HILDEBRAND, KUNGL. MYNTKABINETTET.

Därefter slogs smålandsdukater i enlighet med Härlemans design åren 1743–1746. När man år 1747 gjorde förberedelser för en utmyntning så blev det av någon anledning aktuellt med en ytterligare förändring i dessa dukaters utseende. Den 17 februari anförde Ehrenpreus i riksrådet, att assessor Daniel Tilas på Bergskollegiets vägnar ”i underdånighet” förfrågat vilken stämpel som skulle brukas till de dukater som skulle komma att slås av det småländska guldet. Han föreslode också tre olika förslag som ritats, av vilka ett utvaldes av riksråden.; det blev ”efter den ritningen som har en Nordstierna”.⁹ När stampanna till 1747 års smålandsdukat graverades lade man mycket riktigt till en strålände nordstjärna över kronan på fransidan. Tilas avlämnade den vinnande ritningen till Kammarkollegiet den 30 mars, vilket beslöt att

kommunicera ”Hans Kongl. Majestäts nådiga godtfinnande” av förslaget till myntmästare Malmberg och den övriga personalen vid Myntet.¹⁰

Nordstjärnan – eller polstjärnan – användes som personligt emblem av Karl XI, men under frihetstiden blev den det strålände snillet symbol, främst på grund av att Vetenskapsakademien valde den som sitt emblem.¹¹ Som sådan blev den också ett viktigt dekorationselement i bland annat de kungliga inredningar som Härleman ritade.¹² Även om upphovsmannen bakom 1747 års förslagsteckningar till dukaterna inte namnges i källmaterialet, så är det därför troligt att Härleman ritat dem. Vad de andra två teckningarna föreställde vet vi dock inte, eftersom inga av de tre har bevarats.

Under 1748 och 1749 slogs inga smålandsdukater, men under dessa år ändrades fransidorna på de övriga mynten såtillvida att Serafimerordens kedja nu omgav vapenskölden. Följaktligen måste även bildschemat för dukaterna av småländskt guld ändras på denna punkt. I början av november 1749 infann sig därför landshövdingen Benzelstierna från Bergskollegium med en ”underdånig förfrågan” till riksrådet om inte gravören Daniel Fehrman skulle kunna få uppdraget att göra en ”dessein” på hur dukaterna skulle kunna slås ”med Seraphims Ordens Kedjan äfwen som alt annat Gull och Silfwer mynt i Riket”.¹³

Fehrmans förslagsteckning har för ovanlighetens skull bevarats; den är försedd med texten: ”Gillad i Råd-kammaren d. 14 Decemb. 1749”.¹⁴ Beslutet finns inte protokollfört, men smålandsdukaterna slogs under 1750 i enlighet med teckningens utseende.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera, att dukaterna av guld från Ädelfors slogs med fyra olika utseenden på fransidan under Fredrik I:s regering. Två av dem – 1741 och 1750 års typer – har Fehrman som upphovsman, medan Härleman har ritat förslagorna till 1743 års samt troligtvis också till 1747 års dukater. Halvdukater slogs endast under åren 1741, 1746 och 1747 med fransidetyper som överensstämmer med dukaternas.

Noter

- ¹ B. Hemmingsson: Dukater av guld från Ädelfors. *Numismatiska klubben i Uppsala, Småskrift* nr 3, 2013, s. 9.
- ² Enligt kungligt brev den 1/10 1741; Hemmingsson 2013 s. 18.
- ³ Inrikescivilexpeditionen, rådsprotokoll vol. 29: 28/7 1743 fol. 671r–672v, Riksarkivet (RA).
- ⁴ Kammarkollegiet, kansliet. Protokoll A1a vol. 184: 26/10 1743 s. 4841, Kammararkivet (KA).
- ⁵ Kammarkollegiet, kansliet. Protokoll A1a vol. 184: 31/10 1743 s. 4871–4872 (KA).
- ⁶ G. Alm: *Carl Härleman och den svenska rokokon*. Lund 1993, s. 168.
- ⁷ Å. Stavenow: *Carl Härleman: en studie i frihetstidens arkitekturhistoria*. Uppsala 1927, s. 47, 283.
- ⁸ Kammarkollegiet, kansliet. Protokoll A1a vol. 184: 10/11 1743 s. 5075–5076 (KA).
- ⁹ Inrikescivilexpeditionen, rådsprotokoll vol. 38: 17/2 1747 fol. 305r (RA).
- ¹⁰ Kammarkollegiet, kansliet. Protokoll A1a vol. 192: 30/3 1747 fol. 647r–648r (KA).
- ¹¹ H. Seitz: Nordstjärnan, symbol för fosterland och snille. *Fataburen. Nordiska museets och Skansens årsbok* 1938, s. 89–116.
- ¹² Alm 1993 s. 172.
- ¹³ Inrikescivilexpeditionen, rådsprotokoll vol. 43: 3/11 1749 fol. 509r–v (RA).
- ¹⁴ Nationalmuseum inv. NMH A 88/1974.

Daniel Fehrmans förslagsteckning till dukaterna av guld från Ädelfors.

SAMLING OCH FOTO: NATIONALMUSEUM.

Kungliga Myntkabinettets premonetära samling är digitaliserad

Av Florent Audy

Under våren 2020 har Kungliga Myntkabinettets (KMK) premonetära samling registrerats i museets digitala förvaltningssystem. Ett antal premonetära betalningsmedel hade redan förts in löpande i databasen, men mycket återstod. Totalt har 63 databasposter uppdaterats och 275 nya sådana skapats, resulterande i en detaljerad beskrivning av fler än 500 föremål.

Hela den premonetära samlingen blir tillgänglig när Statens historiska museers (SHM) nya tjänst 'Sök i samlingarna' öppnar under hösten. Med denna tjänst kan man söka bland de samlingar som SHM förvaltar, det vill säga ungefär 1 300 000 poster. Av dessa gäller 58 000 poster KMK:s samlingar. Förutom de premonetära betalningsmedlen har många andra delar av KMK:s samlingar redan tidigare digitaliserats, såsom antika mynt, kungliga medaljer, sparbössor och aktier.

Samlingens innehåll

KMK:s premonetära samling är mycket bred. Föremålen kommer från alla kontinenter och spänner över en period om mer än 10 000 år. Begreppet 'premonetära betalningsmedel' kan definieras på följande sätt: alla föremål som användes som bytesmedel före införandet av ett centralt reglerat penningssystem. Formen på och användningen av dessa föremål varierar mycket, men de har alla det gemensamt att de allmänt betraktas som en betalningsform inom ett visst område eller en viss sfär.¹

Under begreppet 'premonetära betalningsmedel' kan man också läg-

1. Katangakors.
SHM-KMK 30 000:160.

ga in olika typer av penningssurrogat, som ersätter officiella former av pengar vid behov. Så sent som på 1800-talet betalades vissa skatter in med smör på Bornholm.²

Ett av de allra vanligaste premonetära betalningsmedlen är snäckor. Snäckor – särskilt kaurisnäckor – har använts som pengar i stora delar av världen, bland annat i Asien, Oceanien och Afrika. Men det har funnits många andra typer av premonetära betalningsmedel, allt från stenar och ringar till tyg, verktyg och pärlor. Här kan några klassiska exempel som är representerade i KMK:s samling nämnas:

Tegelte – kaka av pressat te från Kina som använts som betalningsmedel i handeln med Tibet, Mongoliet och Ryssland.³ Tegelte består av torkat malet te som komprimerats till hårda kakor i olika former. Oftast innehåller tegelte något bindemedel, såsom mjöl eller avkok på ris. De hårda kakorna kunde lätt transporteras över stora geografiska avstånd.

Katangakors – korsformigt, gjutet kopparföremål tillverkat i Katangaområdet i Kongo.⁴ Katangakorsen finns i olika storlekar, men de vanligaste mäter cirka 20 cm och väger cirka 1 kg. Alla större varianter visar ett I-formigt streck på ena sidan där armarna möts. Dessa betalningsmedel har cirkulerat i stora delar av Afrika. Bild. 1.

Kasuyu – ceremoniyxa tillverkad i Luluaoområdet i Kongo.⁵ Kasuyuxorna har en karaktäristisk form med bågformat järnblad, tredelade mittparti och kopparskaft. Ansiktsmasker kan dessutom ses på de tvärgående stängerna. Ursprungligen användes yxorna som kastvapen. De var tecken på rikedom och makt. Bild 2.

Fjädermynt – lång rulle av fjädrar från Santa Cruz-öarna, Melanesien.⁶ Ett fjädermynt består av tusentals små fjädrar från den scharlakansröda honungsätaren, som limmats ihop på plattor. För att tillverka ett enda fjädermynt krävs det minst 300–600 små fåglar och ett års arbete för tre specialutbildade hantverkare.

Raistenar – diskformade stenar från Yapöarna Mikronesien.⁷ Stenarna är gjorda av aragonit, en sorts kalksten. De har ett stort hål i mitten för att kunna bäras med hjälp av en stång. Män från Yapöarna bröt och formade stenarna på ögruppen Palau, belägen cirka 40 mil västerut. Stenarnas diameter varierar mellan cirka 10 cm och 4 meter.

Ett antal premonetära betalningsmedel har använts på marknaden för varor och tjänster. Enligt Wilhelm Junker kunde man för fem kaurisnäckor köpa ett ägg och för trettio en

mängd bananer i Uganda 1886.⁸ Men många premonetära betalningsmedel har haft en mer specifik funktion. För kasuyu och fjädermynt köpte man inte ägg på marknaden! Sådana föremål har främst använts för ceremoniella betalningar, såsom brudköp eller blodspengar. De hör hemma i den 'sociala' och 'rituella' sfären snarare än den marknadsekonomiska. Detta förklarar faktiskt varför en del premonetära betalningsmedel inte försvinner omedelbart efter införandet av ett reglerat penningssystem. De kan inte enkelt ersättas med mynt eller sedlar, föremål som saknar andliga och ceremoniella egenskaper.

Det är inte alltid lätt att veta om ett föremål eller en föremålsgrupp har fungerat som betalningsmedel. Tolkningen är sällan problematisk när det gäller föremål som är speciellt utformade för att fungera som betalningsmedel, som till exempel katangakorsen. Men många betalningsmedel är också föremål som använts till mycket annat än att betala med, som mat, redskap, smycken eller statusföremål. För dessa nyttoföremål är gränsen särskilt svår att dra. En viss typ av smycke kan mycket väl ha använts som betalningsmedel på en ö men endast som ornament på den angränsande ön. Ett och samma smycke kan även ha använts som betalningsmedel under en viss period men endast som ornament under en annan. Oftast behöver man ha detaljerade uppgifter om brukskontexten och skriftliga källor som beskriver bruket för att tolka materialet rätt.

Samlingens historia

Det är intressant att analysera hur KMK:s premonetära samling har byggts upp. Fyra olika faser kan urskiljas:

Fas 1. Fram till slutet av 1960-talet innehöll samlingen bara ett fåtal premonetära föremål, som till exempel en *kissi penny*, ett xmynt och några äldre kinesiska betalningsmedel. De premonetära betalningsmedlen hittades då på andra museer, såsom Etnografiska museet i Stockholm. På KMK däremot visades nästan inget intresse

2. Kasuyu. SHM-KMK 30 000:158.

för att samla föremål av denna typ, då det ligger i numismatikens periferi. Det är värt att notera att de få premonetära föremål som förvärvades av KMK fram till slutet av 1960-talet nästan alla donerades av privatpersoner.

Fas 2. I början av 1970-talet ökades KMK:s premonetära samling kraftigt, när cirka 300 premonetära betalningsmedel köptes in från Handelsbankens Bankmuseum tillsammans med en stor samling ekonomi- och bankrelaterade föremål. Bankmuseets existens var kort (1966–1971) men intensiv och idérik. Ett av museets syften var att beskriva den ekonomiska historien i stort, inklusive betalningsmedlens historia i världen.⁹ Dessa innovativa idéer kom med i köpet och ändrade hur de premonetära betalningsmedlen skulle uppfattas på KMK. Trots att de ligger i numismatikens periferi har de en viktig roll att fylla i ett museum med ekonomisk inriktning och bör därför också insamlas.

Fas 3. Från slutet av 1970-talet till cirka 2005–2010 fortsatte KMK:s premonetära samling att växa genom köp och donationer. Strategin var då att komplettera samlingen med vissa typiska betalningsmedel och förvärva föremål som kunde användas till utställningar. Många köptes på 1990-talet när arbetet med den nya basutställningen på Slottsbacken var i gång. Dessa skulle visas i sektionen 'Vad är pengar', som fungerade som en slags introduktion till utställnings-

delen 'All världens pengar'. En del premonetära föremål köptes också, till exempel i samband med utställningen 'Guldets kungadöme Ashanti' 2007–2009.

Fas 4. Sedan åren 2005–2010 har väldigt få premonetära föremål förvärvats av KMK. I dag är KMK:s premonetära samling bred nog att ge en bra överblick över världens ekonomiska historia och möta museets behov. KMK:s premonetära samling står däremot i fokus just nu genom frågan om repatriering. Samlingen består huvudsakligen av etnografiska föremål, varav en del har använts för ceremoniella ändamål eller möjligen införskaffats i en kolonial kontext. Mot denna bakgrund kan vissa av dem bli aktuella för återlämnande.

Samlingens relevans

KMK:s premonetära samling är inte museets mest betydande eller efterfrågade samling. Den har fått begränsad uppmärksamhet jämfört med museets andra samlingar, såsom plåtmynt¹⁰ eller skattfynd. Denna artikel är faktiskt den första som beskriver KMK:s premonetära samling på ett systematiskt sätt, även om några föremål från samlingen har diskuterats i enstaka artiklar alltsedan 1970-talet.

KMK:s premonetära samling kan inte jämföras med dem som skapats på stora etnografiska museer runt om i världen, särskilt de i England och USA. Även i Sverige finns andra omfattande samlingar av premonetära

betalningsmedel på Etnografiska museet och Världskulturmuseet. Trots detta spelar KMK:s samling en viktig roll i hur ekonomins och pengarnas historia presenteras och problematiseras på museet. De premonetära betalningsmedlen har en riktig pedagogisk funktion. De får oss att öppna ögonen för andra världar och hjälper oss att reflektera över pengars natur. Dessutom innehåller KMK:s premonetära samling ett antal föremål som sticker ut. Här finns till exempel en av Europas största raistenar och ett sällsynt välbevarat exemplar av ett fjädermynt.

Och snart blir alla dessa spännande föremål tillgängliga för allmänheten på SHM:s nya tjänst 'Sök i samlingarna'.

FOTO: FLORENT AUDY, KUNGL. MYNTKABINETTET/SHM (CC BY).

Noter

- ¹ En omfattande överblick över världens premonetära betalningsmedel kan hittas i Quiggin 1970 och i Einzig 1966. En kort men intressant översikt

har skrivits på svenska av Nathorst-Böös (1988). Många ekonomer och antropologer har reflekterat över premonetära betalningsmedlens natur, som till exempel George Dalton i den välkända artikeln 'Primitive Money' publicerad 1965.

- ² Horsnæs et al. 2018, s. 493.
³ Einzig 1966, s. 97–99; Aggeklint 2020.
⁴ Quiggin 1970, s. 77–79; Lagerqvist 1979.
⁵ Quiggin 1970, s. 63–64; <https://jonkopingslansmuseum.se/lar-och-upptack/kategori/arkeologi/enhalsning-fran-helvetet/>
⁶ Einzig 1966, s. 52–53; Wiséhn E. 2008.
⁷ Einzig 1966, s. 36–40; Klackenbergs 1998.
⁸ Citerad i Quiggin 1970, s. 31.
⁹ Om Bankmuseets historia, se Wiséhn I. 2003.
¹⁰ Roligt nog inkluderas plåtmynt i Quiggins bok om världens premonetära betalningsmedel: 'a series so primitive in form that they recall the ox-hide ingots of the Bronze Age'. Se Quiggins 1970, s. 285.

Källor och litteratur

Aggeklint, E. 2020. Drickbar valuta med guldstatus – Tegelte i Kungliga Myntkabinettets samling. *FokusKina* 2020:4.

Dalton, G. 1965. Primitive Money. *American Anthropologist*, Vol. 67, s. 44–65.

Einzig, P. 1966 [1949]. Primitive Money in its Ethnological, Historical and Economic Aspects. *Pergamon press*. Oxford.

Horsnæs, H., Moesgaard, J.C. & Märcher, M. 2018. *Denar til daler: Danmarks mønthistorie indtil 1550*. Danmarks Nationalbank. København.

Klackenberg, H. 1998. Pengar av sten. I Moesgaard, J.C. & Nielsen, P. (red). *Ord med mening: festskrift till Jørgen Steen Jensen 1. november 1998*, s. 58–61.

Lagerqvist, L.O. 1979. 'Primitivt betalningsmedel i Dalarna'. *SNT* 1979:2, s. 45.

Nathorst-Böös, E. 1988. *Annorlunda betalningsmedel. En översikt i bild och text*. Numismatiska litteratursällskapet i Göteborg.

Quiggin, A.H. 1970 [1949]. A Survey of Primitive Money: *the Beginning of Currency*. Methuen library reprints. New York.

Wiséhn, E. 2008. En hustru för tio fjädderrullar! *SNT* 2008:4, s. 83.

Wiséhn, I. 2003. Handelsbankens Bankmuseum – ett första försök till en modern myntutställning. *SNT* 2003:5, s. 108–110.

EKONOMISKA MUSEET - KUNGLIGA MYNTKABINETTET

Ekonomiska museet blir en plats för ekonomiskt lärande

VI HAR BYTT NAMN till *Ekonomiska museet* – *Kungliga myntkabinettet* och öppnar snart i samma byggnad som Historiska museet på Narvavägen 13–17 i Stockholm.

— Ekonomiska museet blir en mötesplats för ekonomiskt lärande där historien, samtiden och framtiden finns med. Grunden är fortfarande Kungliga myntkabinettets fantastiska samlingar, men nu bredar vi vår verksamhet, säger museichef Cecilia von Heijne.

Den 20 november öppnar museet med utställning-*en Hyperinflation – ofrivilliga miljonärer och värdelösa pengar*. Utställningen tar oss med in i hyperinflation och kastar ljus på hur den lilla människan påverkas i en kris med oftast mycket svåra följder.

Redan nu kan du besöka vår nya webbplats: www.ekonomiskamuseet.se

Skarabé
Mynt & Guld AB
 köper och säljer
 MYNT, SEDLAR
 och MEDALJER
 Föremål från antiken

Västra Hamngatan 6
 411 17 Göteborg
 Tel. 031 - 135 088
skarabe@telia.com - www.skarabe.eu
 Öppet: Vardagar 10–18

Nytt skattfynd

En privatperson på södra Gotland har hittat en silverskatt med drygt 50 silvermynt och delar av flera smycken.

— Det är alltid något speciellt när man hittar en silverskatt, den här skatten är dessutom i väldigt fint skick och det gör det hela ännu roligare, säger Daniel Langhammer, kulturmiljöhandläggare vid länsstyrelsen, i ett uttalande.

Silverskatten hittades i slutet av förra veckan och fyndplatsen har undersökts av arkeologer från Gotlands museum. Det är två samlingar av föremål som hittats. Den ena skatten hade spridits ut av kaniner och den andra gömman var intakt. Bland annat har man hittat två bysantinska mynt präglade i Konstantinopel, samt ett stort antal arabiska mynt.

— Min bedömning är att mynten är från 990-talet. Det hör verkligen inte till vanligheten att privatpersoner gör den här typen av fynd, men om det är någonstans man ska hitta silverskatter så är det på Gotland, säger arkeolog Per Widerström. Förutom mynten hittade man även en tvinnad halsring, samt bitar av tre silversmycken. — Vår förhoppning är att silverskatten framöver ska kunna visas på Gotlands museum.

SVT Nyheter 2 oktober 2020

Inte enda kaningömmen

År 1975 gällde en annan kaningömma. Där låg 1 451 arabiska silvermynt, ett bysantinskt samt bitsilver framgrävda av boets invånare. Denna gång hände det i Burs socken, Heffind, på södra Gotland.

Det var några ungdomar som hittade dem och skatten knöts till en legend runt vikingahövdingen Staver. Fyndet gick därför allmänt under benämningen 'Stavers skatt'. Det tillfördes Kungliga Myntkabinettet med inv.nr 100150. Se:

numismatik.se/pdf/snt61975.pdf

Red.

NUMISMATISKA FÖRENINGAR I SNF

Alingsås Numismatiska Förening
Edshultsvägen 20
441 96 Alingsås

Falu-Borlänge Myntklubb
www.fb-myntklubb.se

Göteborgs Numismatiska Förening
www.gnfinfo.se

Halmstads Myntklubb
Östra Infarten 4
313 31 Oskarström

Kalmar Myntklubb
www.kalmarmyntklubb.se

Katrineholm Flen Vingåker Myntklubb
www.kfvmynt.se

Myntklubben Skilling Banco
www.mksb.se

Nola Myntklubb, Örnköldsvik
www.infoom.se/nolamyntklubb

Norrköpings Myntklubb
www.norrkopingsmyntklubb.se

Numismatiska Föreningen i Hässleholm
www.myntforeningen.se

Numismatiska klubben i Uppsala
www.nku.nu

Samlarföreningen Klave
Oskarsgatan 12
331 41 Värnamo

Samlarklubben Numis
www.numisskelleftea.se

Sigtuna Myntklubb
www.sigtunamyntklubb.se

Stockholms Myntklubb
www.stockholmsmyntklubb.se

Strängnäs Myntklubb
ga@aotn.eu

Svenska Polleddföreningen
www.polledd.se

Sävsjö Myntklubb
Parallellgatan 19
576 33 Sävsjö

Södra Dalarnas Myntklubb
medlem.spray.se/sdmyntklubb

Vetlanda Numismatiska Förening
Ölandsgatan 7
574 37 Vetlanda

Villstadortens Myntklubb
Hedvägen 4
314 33 Hyltebruk

Westerbergslagens Myntklubb
Flatenbergsvägen 4
777 34 Smedjebacken

Lättare finna artiklar i Myntstudier

En glädjande nyhet är att det nu finns ett register till Numismatiska Forskningsgruppens elektroniska tidskrift *Myntstudier*. Faktiskt två register: det ena gäller *samtliga artiklar* ordnade efter år och nummer, det andra är ordnat efter *författare*:

www.archaeology.su.se/numismatiska-forskningsgruppen/om-numismatiska-forskningsgruppen/nyheter-nfg/register-till-tidskriften-myntstudier-1.519419

Alla nummer av *Myntstudier*, som har publicerats digitalt sedan 2003, kan man läsa och ladda ner gratis som läsvänlig eller utskriftsvänlig pdf. Artiklarna behandlar mynt och därmed relaterad information, alltså inte medaljer, sedlar eller polletter.

Red.

MEDLEMSAVGIFTER

SVENSKA
NUMISMATISKA
FÖRENINGEN

Vuxen 200 SEK/år
Junior 100 SEK/år
Utomlands boende
375 SEK/år

Plusgiro 15 00 07 – 3
Bankgiro 219 – 0502

Som medlem får du
Svensk Numismatisk Tidskrift
som utkommer med
åtta nummer om året

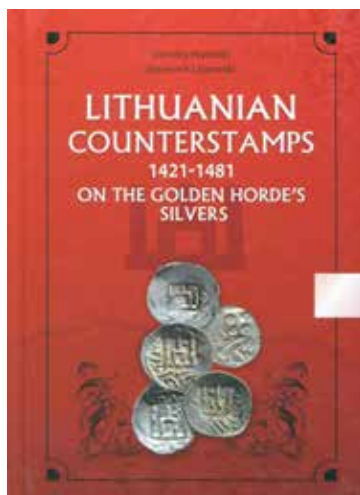
info@numismatik.se

Dzmitry Huletski och Slavomir Liszewski: Lithuanian Counterstamps 1421–1481 on the Golden Horde's Silvers.

2019. ISBN 978-609-420-665-8.
104 sidor, illustrerad.
Referensverk.

STORHERTIGDÖMET LITAUEN förde en aktiv expansionspolitik i österled från 1350-talet och en bit in på 1400-talet. Under storhetstiden (1350–1550) omfattade Litauen inte bara dagens Litauen utan även Vitryssland, västra delarna av Ukraina och delar av Polen och Ryssland och var Europas största stat till ytan. När storhertigen Vitovt (1392–1430) avled, utbröt ett inbördeskrig som varade under cirka tio år. Vid Casimirs (1440–1492) tillträde som storhertig var det slut med inbördeskriget, men trots landets storlek förlorade Litauen delvis sin politiska status och storhertigarna blev utnämnda av kungadömet Polen.

I boken *Lithuanian Counterstamps 1421–1481 on the Golden Horde's Silvers* presenterar Huletski och Liszewski en kort historik och en omfattande katalog över litauiska kontramarkeringar på silvermynt från Gyllene Horden. Kontramarkeringar var under medeltiden betydligt vanligare i de delar av Europa som låg på gränsen till Orienten – där ”väst” mötte ”öst” – än i västra och centrala Europa.

Från inbördeskrigets utbrott 1430 fram till 1492 präglade Litauen inga egna mynt. I stället fungerade *prager-groschen* som landets officiella valuta, som band samman handeln mellan landets regioner. I storhertigdömet södra och östra gränsregioner cirkulerade även avsevärda mängder mynt från Gyllene Horden och kontramarkeringar av dessa.

Kontramarkeringarna startade i början av 1420-talet och var som vanligast fram till inbördeskriget slut 1440. Författarna anger flera syften med kontramarkeringarna. Till en början och under inbördeskriget syftade markeringarna till att återföra mynttyper som tidigare varit huvudmynt i erövrade områden. Man ville helt enkelt upprätthålla ett monetärt system inom landets gränser. Senare

hade kontramarkeringarna till uppgift att ange en officiell växelkurs mellan importerade mynt från Gyllene Horden och Prager-Groschen för att underlätta handeln.

Katalogen är väl organiserad och rikt illustrerad med 45 olika kontramarkeringar (numrerade 1–45) på 17 olika typer av världmynt (katalogiserade A–Q). Varje specifik kontramarkering – som även är tydligt avtecknad – kunde användas på ett varierat antal mynttyper, vilket innebär att det finns cirka 225 kombinationer av kontramarkering och världmynt i katalogen. Således består varje mynttyp i katalogen av en ”västlig” (europeisk) kontramarkering på ett ”östligt” (orientaliskt) världmynt. Kontramarkeringarna genomfördes i fyra områden: Severien (kontramarkering 1–20), Kiev (21–26), Podolien (27–44) och Mstislaŭ (45). Inga värderingspriser finns med, men desto bättre anges raritetsgraden för typerna med en romersk siffra från I (unik) till X (mycket vanlig).

Boken är mycket välorganiserad och vackert formgiven. För den numismatiker eller historiker som är intresserad av antingen kontramarkeringar eller penningssystem där Europa mötte Orienten har detta verk en given plats i bokhyllan, men den kan även rekommenderas till SNT:s övriga läsare. Ett minus är emellertid det engelska språket som kunde ha förbättrats innan utgivning.

Roger Svensson

MYNTBUTIKEN I SVERIGE AB

Kyttingevägen 15
181 31 Lidingö

Tidsbokning: 08–684 392 00

**KÖPER MYNT – MEDALJER
HEMBESÖK STOCKHOLM**

Se exempel på inköspriser:
www.myntbutiken.se

**HOLMASTO
MYNTHANDEL**

MYNT, SEDLAR, MEDALJER,
MILITARIA M.M.

Höstens auktioner
3 oktober och 12 december

Alexandersgatan 50
00100 Helsingfors, Finland
+358 9 666 500
holmasto@holmasto.com
www.holmasto.com

Johan III, Stockholm, 1 mark 1569. Fynd från Hätuna i Uppland.

FOTO: MGL.

Klippt klipping

Fråga: Myntet på bilden hittade Peter Sundells morfar för länge sen vid en gammal vägkrog i Hätuna, Uppland. Myntet, en silverklipping, har valören 1 mark/8 öre och är präglad 1569 för Johan III i Stockholm. Vikten är 2,3 gram jämfört med rätt vikt cirka 3,29 gram. Originalmått 19×19 mm. Ref. SM 133.

Sundell visade upp myntet på SNF:s kansli i december förra året och berättade om fyndet. Att myntet är skadat i ena hörnet är helt klart. Men det är också snyggt kapat. Ser inte ut att vara ojämnt avklippt eller skadat på denna del. Så frågan är om kapningen är avsiktlig eller inte, och av vilken anledning i så fall?

Red.

Svar: Den upphittade klippingen är säkerligen äkta, men har blivit ordentligt misshandlad.

Förutom skadorna så bär den spår av att ha blivit dubbelpräglad på fransidan. Klöverbladet upptill har dock bevarats, vilket är bra. Det gör nämligen att vi närmare kan bestämma vilken av 1569 års emissioner som klippingen tillhör.

När Johan III segrande intog Stockholm i slutet av september 1568 upptäckte han snart att fadern Gustavs en gång så rika silverkammare hade tömts på sitt innehåll. Johan misstänkte att den besegrade brodern Erik hade lyckats smussa undan en stor skatt, men trots efterforskningar

kunde inget påträffas. Inbördeskriget hade dragit stora kostnader och en myntförsämring låg nära till hands att tillgripa för att klara av alla pockande utgifter.

Den första myntordningen under Johans regering utfärdades därför redan den 29 november 1568. Den innebar en försämring mot Eriks sista utmyntningar med en tredjedel, men det skulle inte stanna där. Under 1569 utfärdades inte mindre än fyra olika myntordningar för klippingar. När man senare växlade in dessa klippingar för nedsmältning och ommyntning, så räknade man med tre olika haltnivåer på 1569 års mynt. De hade också försetts med hemliga tecken så att man kunde skilja dem åt.

Det är här som klöverbladet upptill på fransidan kommer in i bilden. Enligt samtida dokument så markerade nämligen bladets utformning följande olika silverhalter:

- 14-lödiga: blad med skaft nedtill
- 12-lödiga: blad med punkt nedtill
- 10-lödiga: blad utan skaft eller punkt

De tre olika haltnivåerna motsvarade således 875, 750 respektive 625 tusendelar, en avsevärd skillnad i silverinnehåll för den som hade kunskapen om hur man kunde läsa av mynten. Den upphittade klippingen har en punkt under klöverbladet och tillhör således den mellersta gruppen. Denna myntordning utfärdades den 19 juli 1569 och gällde fram till den 3 oktober samma år. Inflationen skulle dock pågå i ytterligare fem år. Under den tiden fortsatte försämringen av mynten mot nollpunkten. Till sist vitsjöds i stort sett bara myntens yta för att ge sken av att de var av silver. Trots sitt eländiga skick utgör således klippingen ett intressant vittnesbörd om inledningen till en av de värsta inflationerna som drabbat vårt land.

Kanske har man huggit av en bit av myntet för att pröva silverhalten?

Bengt Hemmingsson

Ny monografi från SNF!

Acta Monetaria Sueciae *Sveriges handlingar om mynt, priser och ädelmetaller 1164–1318*

Av Bo Franzén, Gösta Hedegård och Roger Svensson

366 sidor med Sveriges äldsta skriftliga dokument över mynt, priser och ädelmetaller. 526 brevposter från databasen Svenskt Diplomatariums Huvudkartotek översatta från latin till svenska.

Urkunder som beskriver donationer, testamenten, jordskiften, kyrkliga och kungliga påbud, köp, pantsättningar m.m. I dokumenten finns priser och olika värdeenheter såsom vägt i mark silver eller räknat i mark penningar.

350 SEK ordinarie pris
250 SEK medlemspris
+ ev. porto
info@numismatik.se

SELINS MYNTHANDEL AB

Mynt Sedlar Medaljer
Ordnar Nålmarken

Öppetider:
Vardagar 10.00 – 18.00
Hantverkargatan 8
11221 Stockholm
Tel. 08-411 50 81
kontakt@selinsmynthandel.se

ULF NORDLIND MYNTHANDEL AB

Karlavägen 46
Box 5132 • 102 43 Stockholm
Tel. 08-662 62 61

**KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR
MEDALJER • ORDNAR**
*Lagerlista över svenska personmedaljer
och numismatisk litteratur*
www.nordlindsmynt.se

HÅKAN WESTERLUND MYNTHANDEL

**KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER**

Olympiska föremål

Gamla Brogatan 36
111 20 STOCKHOLM
Tel. 08-411 08 07

Öppet: måndag – torsdag 11–13

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

är sedan 1973 en etablerad sammanslutning av för närvarande 22 mynthandlare. Föreningens syfte är att samordna strävanden och idéer angående mynthandels utveckling, uppmontra vetenskaplig forskning och sprida kännedom om numismatik, samt att skapa varaktiga och vänskapliga förhållanden svenska mynthandlare emellan. Medlemarna förbinder sig att ej saluföra förfalskade objekt i enlighet med Svenska Numismatiska Föreningens upprop.

BESO UR & ANTIK AB

Bertil Svensson
Västra Hamngatan 6
411 17 Göteborg
Tel. 031 – 139484
besour @ telia.com
www.besour.se

CEDERHOLMS MYNTHANDEL

Stureplatsen 3
411 39 Göteborg
Tel. 076 – 8344684
cederholmsmynthandel @ gmail.com

COLLECTIA AB

Pramvägen 1
312 51 Knäred
Tel. 0430 – 50743 (mån – tors 13–15)
info @ collectia.se
www.collectia.se
Kontakt: Jimmy Häggqvist

ROBERTO DELZANNO MYNTHANDEL

Villa Långbro – Stockholm
Tel. 0708 – 865008
roberto @ delzanno.se
www.delzanno.se

HAMRIN & SVAHN MYNT AB

Sjöberg 1
147 91 Grödinge
Tel. 08 – 7326686, 070 – 2126455
christian.hamrin @ telia.com

JOAKIMS MYNT & SEDLAR

Södra Långvägen 17 A
443 39 Lerum
www.joakimsmyntochsedlar.se

KARLSKRONA MYNTHANDEL AB

Hantverkaregatan 37
371 35 Karlskrona
Tel. 0455 – 81373
lennart @ mynt.nu
www.mynt.nu

RUNE LARSSON MYNTHANDEL

Stora Brogatan 14 / Box 98
501 13 Borås
Tel. 033 – 410315

LUNDS MYNTHANDEL

Klostergatan 5
222 22 Lund
Tel. 046 – 144369
butik @ lundsmynthandel.se

J. MELIN MYNT

Koltrastvägen 23
373 32 Nätraby
melinmynt @ hotmail.com

MITQALCOINS

Klas Johnsson
Box 5078
141 05 Kungens kurva
info @ mitqalcoins.se
Tel. 070-6101073

HB MYNTINVEST CORONA

Ö. Storgatan 20
611 34 Nyköping
Tel. 0155 – 286325
corona-coin @ tele2.se
www.coronamynt.se

NILSSONS MYNTHANDEL AB

Box 12
896 21 Husum
Tel. 076 – 1132207
nilssonsmynthandel @ hotmail.com

ULF NORDLIND MYNTHANDEL AB

Karlavägen 46 / Box 5132
102 43 Stockholm
Tel. 08 – 6626261
info @ nordlindsmynt.se
www.nordlindsmynt.se

NUMIKON / TICALEN MYNTHANDEL

Stefan Jonasson / Ticalen Mynthandel
Stureplatsen 3
411 39 Göteborg
Tel. 073 – 9540868
numikon @ comhem.se

PECUNIA MM HB

Östra Mårtensgatan 19
223 61 Lund
Tel. 0705 – 252519
mattsson.g @ telia.com

J. PEDERSEN MYNTHANDEL

Norra Strandgatan 30 / Box 1320
251 13 Helsingborg
Tel. / fax 042 – 122528
pedersen.mynt @ telia.com
www.jpetersen.se

SELINS MYNTHANDEL AB

Hantverkargatan 8 / Box 16390
112 21 Stockholm
Tel. 08 – 4115081
www.selinsmynthandel.se

SKARABÉ MYNT & GULD AB

Drottninggatan 10
411 14 Göteborg
Tel. / fax 031 – 135088
skarabe @ telia.com
www.skarabe.eu

SVENSK MYNTHANDEL

Mikael Kindahl
Badstugatan 24, Bredablick
691 32 Karlskoga
svenskmynthandel @ hotmail.com
www.svenskmynthandel.se

HÅKAN WESTERLUND MYNTHANDEL

Gamla Brogatan 36
111 20 Stockholm
Tel. 08 – 4110807
www.hwmynt.se

AB WIJK ANTIK

Flisvägen 5
743 94 Skyttorp
Tel. 070 – 3680807
info @ wijk.se

www.smf.com.se

MYNTAUKTION LIVE

Stockholm lördag 14 november 2020

Ett urval av vad som bjuds ut:

1 daler 1559
50.000:-

3 mark 1562
30.000:-

2 mark 1563
25.000:-

1 daler 1592
30.000:-

8 mark 1608
50.000:-

1 dukat 1710
35.000:-

Sidon guldstater
15.000:-

Bättre mynt och hela samlingar mottages till kommande myntauktioner.

Vi har mycket goda möjligheter att finna köpare till dina objekt eftersom mer än 20.000 kunder i Sverige och utlandet ser varje auktion via vår hemsida och katalogen.

Kontakta oss för en förutsättningslös diskussion!

MYNTKOMPANIET

Myntkompaniet
Svartensgatan 6
116 20 Stockholm

Tfn: 08-678 32 17

E-post: coins@myntkompaniet.se

www.philea.se

MYNTAUKTIONER

I SVERIGE AB

KVALITETSAUKTION 35

21-22 november - Hotell Sheraton

Vid denna tidnings pressläggning finns ännu begränsningar i antalet deltagare vid allmänna sammankomster. Vi ber därför spekulanter som önskar att närvara fysiskt på auktionen att på förhand meddela detta.

INLÄMNING KVALITETSAUKTION 36

Vi mottager under hela november månad inlämningar till auktion 36, som avhålls 27-28 mars 2021. Dra fördel av de nu mycket höga priserna på mynt.

Några prisexempel (priser utan provision) från auktion 34:

Augustus (27 B.C - A.D. 14).
AR Denarius.
86.000 kronor.

Karl XII (1697-1718).
8 mark 1698.
82.000 kronor.

Oskar I (1844-1859).
2 dukater 1850.
330.000 kronor.

Myntauktioner i Sverige AB
Banérgatan 17, 115 22 Stockholm • Storgatan 10, 342 60 Moheda
E-mail: info@myntauktioner.se • Telefon: 08-410 465 65
www.myntauktioner.se

